

A KÖNYVTÁRI MUNKA

HOGYAN KÉSZÜLNEK A KATALÓGUSOK?

Mihelyt a könyvek száma a könyvtárban ezrekre rög, törvényszerűleg jelentkezik, születik meg mellettük a katalógus. Már a kiásott ninivei könyvtárnak (i. e. VII. század) volt katalógusa, világ-hírre tett szert az ókori alexandriai könyvtár jegyzéke stb. Természetesen ezek a katalógusok mások voltak, mint a maiak. Ninivében agyagtáblákra, Alexandriában papiruszra írták az adatokat. A katalógusoknak hosszú története van, mint maguknak a könyvtáraknak. Ma már a modern technika jellemzi őket is. Mi a történeti fejlődéssel itt nem fogunk foglalkozni, feladatunk az, hogy a ma is használatos technikai megoldásokról adjunk áttekintést.

Kézírás

Kézírással a kiskönyvtárak dolgoznak. Ez a megoldás az első világháborúig még a nagykönyvtárakban is általános volt, de annyi hátránya van, hogy ahol csak lehetett, kiküszöbölték. Főbb hiányosságai, hogy lassú, hogy a különféle írások váltakozása fárasztja a szemet, hogy olvasási hibák forrása lehet. Sajnos, azonban, ahol írógép nem áll rendelkezésre, egyelőre ma is szerepe van.

Ha azonban kézzel írjuk a katalógust, *rajzolt betűkkel* kell készítenünk. A szokásos kézírás, az ún. »folyóírás« nem alkalmas könyvtári célokra, mert egyéni jellegzetességet enged meg, s mert a betűkapcsolások sokszor olvasási bizonytalanságot okoznak. (A *rajzolt betűket*, a »könyvtárírást« hajdan külön tanították a kezdő könyvtárosoknak.) A jelenleg ajánlható betűmintaakat *Sallai István: A könyvtári munka c. műve* 96. lapján s *A könyvtári munka albuma* 11. tábláján találjuk meg. Ha így ír a könyvtáros, a betűk egyöntetűek lesznek, emellett a betűk határai sem olvadnak össze. Az *a*-magasságú betűk szabályszerű magassága 2 mm, a *b*-magasságúak 4 mm-re terjednek a vonal fölé, ugyanúgy a nagybetűk és a számok is. Mindig függőleges, álló betűkkel írunk, sem jobbra, sem balra nem szabad dönteni a betűket. A betűk vonalát sehol sem szokás vastagítani.

Gépirás

Az írógép ma már általánosan használt könyvtári munkaeszköz. Szép, áttekinthető katalóguslapokat lehet vele készíteni, hátrányos azonban, hogy eze-

ket így is *egyenként* kell megírni. Ezért, ha a könyvtár több katalógussal dolgozik, a cédulák előállítására gépirással is rendkívül hosszadalmas művelet. Külön növeli a nehézséget, hogy gépirás esetén *minden egyes* katalóguslapot külön kell revidálni. Jegyezzük azonban meg, hogy — az idevonatkozó számítások szerint — *három katalóguslapig az írógépetés kifizetőbb, mint a sokszorosítás.*

Katalóguscédulákra nálunk legjobban beváltak a 46 billentyűs *gyöngybetűs* írógépek. Ezeken ui. nehézség nélkül el lehet helyezni a könyvtári életben nélkülözhetetlen jeleket (kerek, szögletes, egyenes zárójel, francia, cseh ékezeteket stb.), másrészt kis betűkkel több szöveget vihetünk a katalóguscédulára.

Sokszorosítási eljárások

A sokszorosítás a puszta gépirással szemben nagy idő- és munkamegtakarítást jelent. Itt ugyanis elég a szöveget egyszer leírni, a sokszorosító gép segítségével annyi másolatot (levonatot) nyerhetünk, amennyi csak szükséges. Igen nagy előny az is, hogy a leírt szöveg helyességét csak egyszer kell ellenőrizni, nem úgy, mint az írógépen történt másolás esetében.

Stencil. A legismertebb, egyik legkönnyebb sokszorosítási eljárás a stencil. Olcsósága mellett nagy előnye, hogy semmi különleges szakismeretet, nem igényel. Lényege az, hogy a festékszalag kikapcsolásával vékony, viasszal borított papírra (stencilpapírra) gépeljük a szöveget. A gépelés nyomán a stencilpapíron vékony nyílások keletkeznek, s ezeken a nyílásokon szűrődik át sokszorosításkor a festék. Az irodai stencilgép általában A4 (210×296 mm) papírnagysághoz készül. A könyvtárakban is használt lapos stencilgép lehetővé teszi, hogy a felület kis részét (ez esetben a katalóguscédula méretének megfelelő részét) használjuk. (Ilyen gépet használhatnak pl. megyei könyvtáraink.) A stencilpapírra írt szöveg korrigálható, az átütött helyeket ugyanis javító lakkal éppé lehet tenni. A lakkal befedett helyre újból lehet gépelni. Hátránya a stencilnek, hogy festékje sima papíron nehezen szárad, így a katalóguslapok — ha nem vigyázunk — könnyen maszatossak lesznek. Ezért síkporral kell behinteni a cédulákat. Stencilhez tulajdonképpen az erősen fás papírokat szokás

használni, mert ezeknek van meg a megfelelő festékbeszívóképességük. De az ilyen papír kevésbé tartós.

A stencillapokon (viaszpapíron) levő szöveg egyes részét le lehet fedni, ie lehet ragasztani. Így ha bizonyos adatok egyes katalóguslapokon feleslegesek, el lehet hagyni őket.

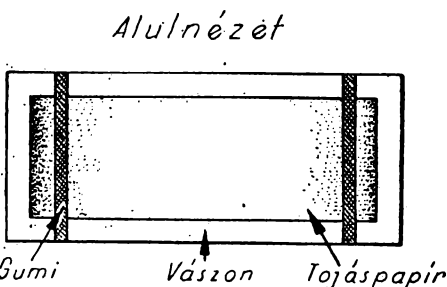
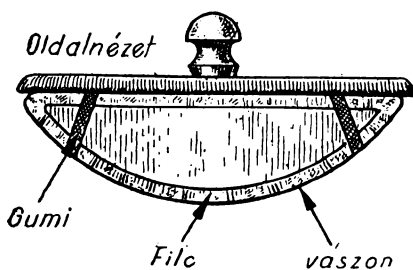
Ormig. Még olcsóbb és gyorsabb az ormig. Itt különlegesen simított papírra (úgynevezett tükörlapra) gépeljük a szöveget. A papír mögé speciális, erős festékezésű másolópapírt (indigót) helyezünk, még pedig fordítva, festékes oldalával felfelé. Így a tükörlap hátlapján tükörírásként jelenik meg a szöveg. Sokszorozáskor — alkoholos folyadék hatására — leoldódik a tükörlapról a rávitt sötétlila színű festék, s átkerül a behelyezett papírlapokra. Az ormig előnyeit rontja azonban az a körülmény, hogy a levonat sokkal halványabb, mint a stencilés, sőt idővel egyre jobban kifakul. Javítani a tükörlapon nem lehet. Ha hibát ejt a leíró, új lapot kell írnia. (Ormigot találunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, az Országos Műszaki Könyvtárban stb.)

Az ormiggal kapcsolatban meg kell emlékeznünk a Csepel Autógyár műszaki könyvtárában kikísérletezett újtásról, amely a legkisebb könyvtárban is alkalmazható. Egy egyszerű irodai itatós (tapper) alakítható át ugyanis sokszorozító szerzámmá. (Lásd az ábrát.) Csúpan arra van szükség, hogy a itatóspapír helyére kb. 3—4 mm vastagságú filcet és egy már mosott vászondarabot erősítsünk fel feszesen. Az így nyert szerzámra ezután 2—2,5 cm-re a szélektől még kb. 4 mm széles (textillel átszővött) gumiszalagot is szerelünk. A sokszorozítandó címléírást a fenti módon (ormig indigóval) erősen simított papírra gépeljük. A gépelt szöveg természetesen a katalóguscédula méretéhez igazodik, a papírnak azonban két oldalt 4—4 cm-rel hosszabbnak kell lennie.

A filcet használat előtt Ormig (Delta) szeszszel, esetleg közönséges denaturált szeszszel itatjuk át. (Az átítást munka közben is megismételjük a szükség szerint.) A szöveges papírt a két gumiszalag segítségével erősítjük fel az átmedvesített itatósra, s pillanatok múlva — ahogy átmedvesedik a papír — megkezdhetjük a sokszorozítást. Ez abból áll, hogy számszámunkról egyszerű itatós mozdulattal az asztalra helyezett kartonokra visszük át a szöveget. Az eljárással 10—15 jól olvasható karton készíthető. (Újtó: *Hegyi Nándor.*)

Adréma. Különleges előnyöket biztosít a katalóguskészítésben az adréma. Az adréma, Adressograph stb. elnevezésű gépeket címírásra szerkesztették meg. Lényegük az, hogy itt a szöveget nem papírra, hanem kis fémlapokra írjuk. A *préslőgép* a lemezbe úgy sajtolja bele a betűket, hogy az alsó oldalon ki-domborodnak. Így mintegy kliséket kapunk a sokszorozításhoz. A lemezek megőrizhetők, róluk bármikor, évek múlva is tetszés szerinti számban készíthetünk levonatokat. A sokszorozítást egy külön gép, a *sokszorozítógép* végzi, amely automatikusan löki a fémlapozékat a sokszorozítás helyére, a festékszalag alá. Szabályozni lehet, hogy egy, két, három stb. számú levonat készüljön. A kartont a gép felemelkedő és lecsapódó nyomókarja szorítja a lemezhez. (Adrémaival dolgozik az Országos Széchényi Könyvtár és több egyetemi könyvtárunk is.)

Az adrémagépeket költséges voltuk miatt kisebb könyvtárak nem vásárolhatják meg. Mégis szólnunk kellett róluk, mert a nagykönyvtárak lemeztárána a kiskönyvtárak szempontjából is nagy jelentősége van. Az eltett fémlapozékról később is lehet levonatokat készíteni, nyilvánvaló, így ezek hasznosíthatók egyéb könyvtárak számára is. Az Országos Széchényi Könyvtár adréma-berendezésének felszerelése után nem-

A Hegyi-féle egyszerűsített ormig

sokára ezeket lehetett olvasni a Magyar Könyvszemlében: »Máris igénybeveszik ezeket és reméljük, hogy a jövőben még inkább igénybe fogják venni lemezeinket, melyek így, ahogy állanak, könyvtárunk eddig átdolgozott anyagának mintegy álló szedését képezik.« (V. ö. *Görtyupp Alisz: A katalógussokszorosítás problémái* — Magyar Könyvszemle. 61. évf. 1937. 207. lap.)

Fénymásolás. A fentieknél ritkábban alkalmazott eljárás. Itt a szöveget átvilágítás útján fényérzékeny papírra vi-
szűk. Előzőleg a szöveget áttetsző papír-
ra gépeljük, sőt, hogy a szöveg még söté-
tebb legyen, gépeléskor felfelé fordítva
szénpapírt is teszünk alája. Ezután he-
lyezzük a szöveget fényérzékeny papír
fölé, s lámpával erősen átvilágítjuk. A
fény hatására a fényérzékeny papír vegyi
átváltozáson megy át, száraz előhívás
után jól olvasható, nem mázolódo szür-
kés-lilaszínű vagy fekete írás jelenik
meg rajta. Megjegyezzük, hogy az így
nyert katalóguslapra akár ceruzával,
akár tintával, akár írógéppel könnyen í-
hatunk pótlásokat.

A másolás általában nem egyes cím-
leírásonként történik, hanem több cím-
leírás kerül egymás mellé és alá egy
nagy ív átlátszó papírra. Az egyenként
való másolás ugyanis nagyon időrabló
lenne. A nagy íveket előhívás után vag-
dalják szét.

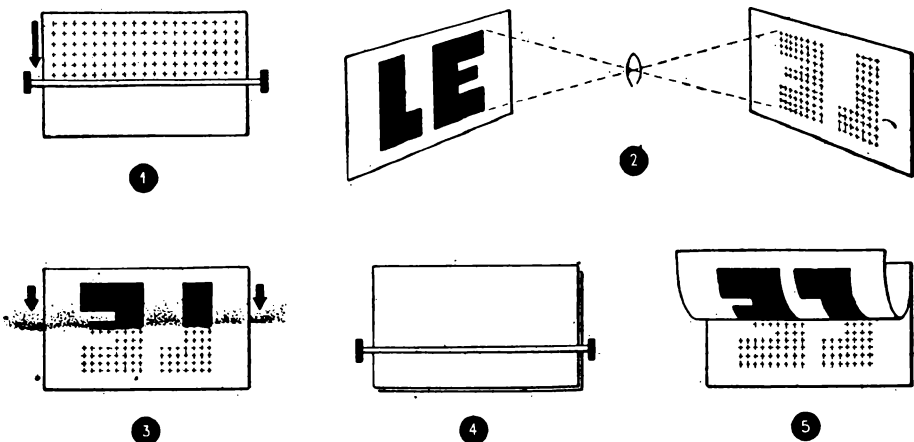
Fényképezés. A katalóguslapok készí-
tésének a legutóbbi években egy egészen
különleges módja is megjelent a színen:
a fényképezés. Mégpedig kétirányban
is kísérleteznek. Egyrészt lefényképezik

a katalóguscédulákat (pl. egy más
könyvtárban). Másrészt arra is van már
példa, hogy a könyvek címlapjának a le-
fényképezésével próbálnak katalógus-
lapokhoz jutni. (Igen érdekes a berlini
Központi Pedagógiai Könyvtár kísérlete.
Itt kiszámították, hogy egy címleíró
óránként legfeljebb hat címleírást tudna
elkészíteni, tehát a könyvtár 600.000
könyvének felidőzósához 100.000 mun-
kaórára lenne szükség. Négy személy
több mint tíz évig katalógizálná így ezt
az anyagot. Ugyanekkor fényképezési
úton naponta 10,000—12,000 felvételt ie-
het elkészíteni. A könyvtár ezért a fény-
képezést választotta. (Körülményessé te-
szik azonban az eljárást az elengedhe-
tetlen pótlások.)

Xerográfia. A legújabb s talán legna-
gyobb jövőjű sokszorosítási eljárás a
xerográfia. A szöveg (kép) itt rávetítés
formájában kerül a sokszorosító lemezre,
azon a fény hatására elektrosztatikus kép
keletkezik, majd az utóbbiról levonatokat
nyerünk.

A fémlemez, amit használunk, meg-
felelő bevonattal, rendszerint szelénré-
teggel van ellátva. A szelénréteget ui. söté-
tétben nagy elektromos ellenállás, meg-
világított állapotban viszonylag csekély
elektromos ellenállás jellemzi. Használat
előtt a lemezt érzékennyé kell tenni,
vagyis fei kell tölteni. (Töltését a lemez
— a szelén nagy ellenállóképessége foly-
tán — órákig megtartja.)

Ha a lemezt érzékennyé tettük, megfe-
lelő kamrában rávetítjük a szöveget. A
vetítés eredményeképpen a lemez eddig
egyenletes töltése megváltozik. Ahová

Xerográfia alkalmazásának vázlatja

- (1. A lemez feltöltése, 2. A szöveg rávetítése, 3. A lemez festékezése, 4. Sokszorosítás.
5. A szöveges papír leválasztása.)

fény esett, a lemez elveszti töltését. Viszont megtartja a homályos helyeken, amelyek a szöveg rajzának felelnek meg. Így jön létre a lappangó elektrosztatikus kép.

Ha mármost a lemezre olyan port szórnunk, amelynek a töltése ellentétes a lemezével, a por megtapad rajta, de csakis a szövegnek (képnek) megfelelő helyeken. Egyéb helyeken ugyanis a lemez már nem rendelkezik töltéssel. Így a lappangó elektrosztatikus kép láthatóvá válik. A port azonban igazában nem azért használjuk, hogy a lemezen legyen látható a szöveg, hanem a sokszorosítás festékeként szerepel. A sokszorosítás abból áll, hogy papírt szorítunk a lemezre, s az átveszi a festékréteg egy részét. Közvetlenül a lemezről több száz levonatot nyerhetők. Az utolsó mozzanat a papír enyhe megmelegítése, hogy a por megolvadjon, s erősen a papírra tapadjon. (Az eljárás sematikus ábrázolását az ábrán látjuk.)

A sokszorosítás befejezése után a lemezt meg lehet tisztítani, s újabb feltöltés után megint használatba lehet venni. A xerográfia alkalmazása esetén tehát nem őrizzük meg a szövegeket lemeze-

ken, mint az adréma-sokszorosítás esetében. Ennek ellenére pontosan abban az előnyös helyzetben vagyunk, mint ott voltunk. Mert *magá a katalógus* pótolja a lemeztárt. Elővéve a katalóguscédulát, bármikor készíthetjük róla a további másolatokat.

Nyomatás

A nyomtatás kétféle vonatkozásban is szerepet játszik a katalógusok készítésében. Elő lehet állítani nyomdai úton a katalóguslapokat is, de ki lehet nyomtatni a katalógust könyv, ill. füzet alakban is. Az előzőre a Könyvtárellátó nyomtatott katalóguslapjai adják a legközelebbi példát; külföldön vannak kísérletek arra is, hogy a könyvek, folyóiratok mellé a kiadó mellékel katalóguscédulát.

A nyomtatott, könyv, ill. füzet alakú katalógus a könyvek propagálásának kiváló eszköze. (Haza lehet vinni!) Emellett az az előnye is megvan, hogy áttekinthetőbb, s az anyagot jobban tömöríti. Ezért bármilyen elengedhetetlen a kartoték-katalógus, mégis — ahol csak lehet — adjuk ki könyveink, folyóirataink jegyzékét könyv alakban is. Könyv alakban készül a mintakatalógus is.

Sebestyén Géza

Új Kossuth-díjasaink munkásságáról a közelmúltban. megjelent cikkek és ismertetések jegyzéke

Lukács György: *Az ész trónfosztása.* Csillag, 1955. március. (Mátrai László), Term. és Társ. 1955. márc. (Rezső Margit), **Lukács György üdvözlése.** Irodalmi Újság, 1955. III. 19. (Tolnai Gábor), Művelt Nép, 1955. márc. 20. Szabad Nép, 1955. ápr. 13. (Koroknai Zsuzsa.)

Lukács György 70. születésnapjára. Szabad Nép, 1955. ápr. 13. (Szigeti József.)

Földessy Gyula: *Böllöni Györgyről.* Irodalmi Újság, 1955. III. 19.; Művelt Nép, 1955. III. 20. (Zelk Zoltán).

Illés Béla: *Honfoglalás.* Magyar Nemzet, 1954. II. 21. (Parragi György), Új Világ, 1954. III. 11. (Aba Iván), A Könyvtáros, 1954. április (Várnai Vilmos), Szabad Nép, 1954. IV. 1. (Fekete Sándor), Csillag, 1954. május (Sőtér István), Művelt Nép, 1954. IX. 19. (Ungvári Tamás).

A hatvan éves Illés Béla. Magyar Nemzet, 1955. III. 22. (Barabás Tibor), Népszava, 1955. III. 22. (Böllöni György), Szabad Ifjúság, 1955. III. 22. (Rajcsányi Károly), Irodalmi Újság, 1955. III. 19. (Szabó Pál), Művelt Nép, 1955. III. 20. (Devecseri Gábor).

Karinthy Ferenc: *Budapesti tavasz.* Irodalmi Újság, 1954. I. 30. (Örkény István), A Könyvtáros, 1954. febr. (Vajna János), Új Hang, 1954. febr. (Ungvári Tamás), Magyar Nemzet, 1954. II. 28. (Molnár Miklós), Társadalmi Szemle, 1954. febr. (Erdei Sándor), Művelt Nép, 1954. IV. 11. (Varga Imre), Csillag, 1954. május (Pándi Pál).

Karinthy Ferenc: *Hazai tudósítások:* A Könyv, 1955. január (Gera György), Irodalmi Újság, 1955. I. 22. (Varga Domokos), Új Hang, 1955. febr. (Márkus István), Magyar Nemzet, 1955. II. 13. (Boldizsár Iván), Szabad Nép, 1955. II. 26. (Rényi Péter).

Devecseri Gábor: *Karinthy Ferencről.* Irodalmi Újság, 1955. III. 19. Lékay Ottó: *Hogyan születik a regény.* A Könyv, 1955. február. Ungvári Tamás: *Négy magyar író.* A Könyv, 1955. január. Művelt Nép, 1955. III. 20.

Sarkadi Imre: *Tanyasi dúvad.* Csillag, 1954. április. (Illés Lajos).

Verébüölő: *Irodalmi Újság,* 1954. IX. 18. (Bodnár György), A Könyvtáros, 1954. október. (Sz. A.), Népszava, 1954. XI. 30. (Péntek Gyula), Alföld, 1954. 4. sz. (Bögel József), Új Hang, 1955. márc. (Vargha Balázs), Csillag, 1955. március (Márkus István).

Levél Sarkadi Imrének: Irodalmi Újság, 1955. III. 19. (Kuczka Péter), Művelt Nép, 1955. márc. 20. Ungvári Tamás: *Négy magyar író.* A Könyv, 1955. január.

Simon István: *Erlelő napok.* Csillag, 1954. febr. (Kuczka Péter).

—: *Nem elég.* Művelt Nép, 1955. II. 27. Népszava, 1955. III. 1. (Katkó István), Magyar Nemzet, 1955. III. 3. (Hegedűs Géza), Irodalmi Újság, 1955. III. 19. (Pándi Pál), Művelt Nép, 1955. III. 20.